

לפני יומן
מגנני

לפני יומן

האוניברסיטה העברית בירושלים

המכון למדעי היהדות

הפקולטה למדעי הרוח

מחקרים בלשון

ה

ספר זיכרון לדוד טנא

מחקרים בלשון

החוג ללשון העברית

מרכז בן-יהודה לחקר תולדות הלשון העברית

מועצת המערכת: משה בר-אשר, גדעון גולדנברג, אבי הורביץ

כתובת המערכת: החוג ללשון העברית
האוניברסיטה העברית, הר הצופים
ירושלים 91905

מזכירות המערכת
ועריכה לשונית: לני קרויזר, חוה הופמן

מחקרים בלשון

ח

העורכים: אהרן ממן ושמואל פסברג

עורך הכרך: אהרן ממן

הספר יצא לאור בסיוע הקרן ע"ש דוד ופולה בן-גוריון למדעי היהדות
מיסודה של משפחת פדרמן

הפצה:

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית בירושלים

הפקה, סדר ועריכה במחשב:

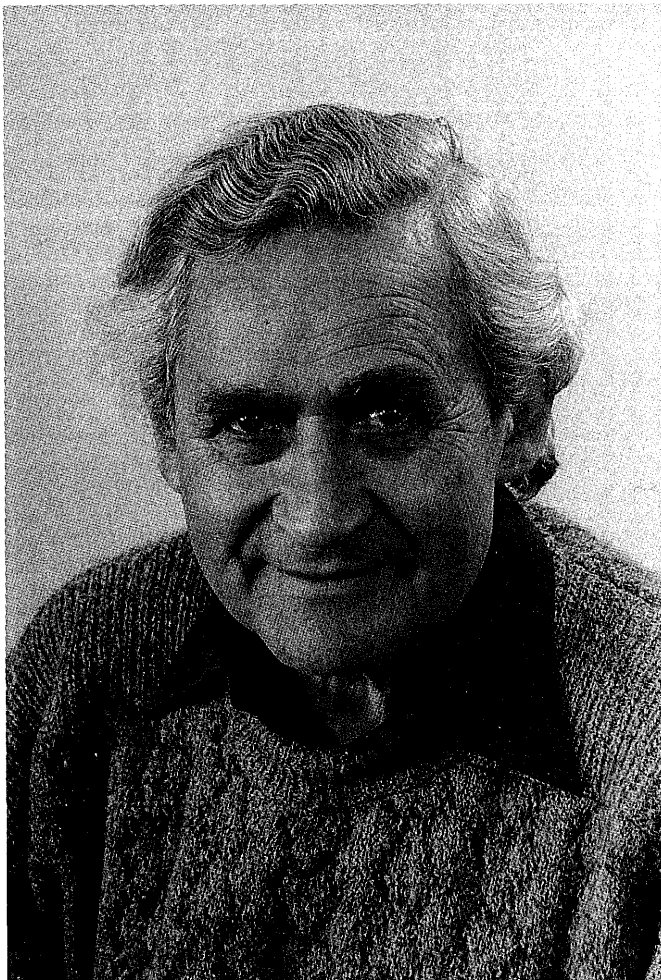
האקדמיה ללשון העברית, גבעת רם, ירושלים

כל הזכויות שמורות למכון למדעי היהדות
ולמחברי המאמרים
ISSN 0334-6110

הדפסה: "גרפית" בע"מ, ירושלים

ספר זיכרון לדוד טנא

1997

תרפ"ב-תשנ"ז (1997-1922)

צילום התמונה: בראון, ינואר 1990
(באדיבות המחלקה להסברה וליחסי ציבור של האוניברסיטה העברית)

פתח דבר

כך זה של מחקרים בלשון מוקדש לזכרו של פרופ' דוד טנא, חוקר ומורה ותיק בחוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית בירושלים. דוד טנא התנגד בחייו שיערכו לו מסיבות וטקסי פרידה ועל אחת כמה וכמה – שיגישו לו ספר יובל. אוניברסיטת בן-גוריון, שדוד טנא פעל בה רבות בראשית דרכה להקים את החוג ללשון העברית ולבססו, יזמה לפני שנים אחדות קובץ מחקרים לכבודו לאות תודה והוקרה על מפעלותיו שם, ומשנודע לו הדבר באקראי מפי חבר שבירכו לרגל המאורע, סיכל את הזימה. כך סוכל גם הרעיון לערוך ספר לכבודו לרגל פרישתו מן ההוראה באוניברסיטה העברית לפני שנים אחדות. מרגלא בפומיה של דוד טנא ש"כל דבר שיש בו חשש אבק של כבוד הריהו בגדר עבודה זרה". עתה משהלך לבית עולמו, שוב אין הוא יכול לברוח מפני הכבוד, והכרך הזה מוקדש לזכרו האהוב והנערץ.

כך זה של מחקרים בלשון נועד מלכתחילה, עוד בימי חייו של טנא, לכלול את פרי עבודתם של חברי קבוצת המחקר ב"חכמת הלשון העברית וספרותה בימה"ב" שניהל פרופ' טנא בתשנ"ה במכון ללימודים מתקדמים של האוניברסיטה העברית. כבר בראש אותה שנה הוא בא בדברים עם עורך מחקרים בלשון דאז, פרופ' משה בריאשר, והסכימו שפרופ' טנא יערוך את הכרך המיוחד הזה, אלא שלמרבה הצער, הוא נפטר קודם למימוש תכנית זו, ומעתה נעשה הספר זיכרון לו.

לא כל ההרצאות שנשאו חברי הקבוצה ואורחיה באותה שנה מתפרסמים כאן. חלק מהן התפרסמו או עתידות להתפרסם בכמות אחרות, ורק חלק קטן מכלל ההרצאות רואה אור כאן. לדאבון לבנו, גם נפתלי קינברג ז"ל, חבר חשוב באותה קבוצה, נפטר בלא עתו ולא הספיק להשלים את המאמר שהיה בדעתו לפרסם כאן על יסוד הרצאותיו על חכמת הלשון של פרשן הקוראן הקדום אלפרא ועל ראשית התגבשות המינוח בדקדוק הערבי ובדקדוק העברי. חבל על דאבדין. כדי לממש את כוונתו המקורית של טנא בנוגע לקובץ זה, לא פרצנו את גבולותיו המקוריים (זולת שילוב מאמרים של חברים אחרים שלא השתתפו באותה קבוצת מחקר), ולא הרחבנו את היריעה אף לתחומי עיון אחרים שפרופ' טנא ז"ל התעניין בהם, העברית החדשה והבלשנות הכללית, והוא נשאר פחות או יותר כמתכונתו המתוכננת מאז. כל המאמרים בקובץ אפוא עוסקים בחכמת הלשון בימי הביניים. ומאחר שהם קשורים בקשר מונוגרפי, הם הוצגו בגוף הספר לא על פי סדר אלפביתי טכני של שמות מחבריהם (כמקובל בכרכים הקודמים) אלא על פי הסדר ההיסטורי של חכמי הלשון הנידונים בהם.

בראש כל המאמרים הבאתי לדפוס את הרצאת הפתיחה של טנא ז"ל בקבוצת המחקר הנזכרת, והיא משרטטת באופן מקיף ביותר את מצב המחקר בתחום חכמת הלשון העברית וספרותה עד ימינו ממש (על הערותיי חתמתי בראשי תיבות). קבוצת המחקר אף ערכה כנס בין-לאומי בכ"ז-כ"ח בסיון תשנ"ה (25-26 ביוני 1995), ובמסגרתו התקיים רב-שיח על הנושא "כיצד מהדירין חיבורים קדומים בחכמת הלשון". הדברים שנישאו באותו רב-שיח היו מאלפים אך, למרבה הצער, לא הוקלטו ולא נשתמרו. גם אנשים שנטלו חלק בדיון לא ניאותו להעלות את דבריהם על הכתב. יוצאים מכלל זה דבריו של טנא ז"ל שנמצאו בכתב בעיזבונו ודבריו של פרופ' אהרן דותן יב"א. הדברים יפים, אקטואליים ומחכימים כבשעת אמירתם, ויש בהם מסר ברור וגם נקיטת עמדה. הם עשו רושם רב בשעתם כי הם נגעו במוקד הבעיה, אשר על כן הוחלט לפרסמם כאן. יש לקוות שבעקבותיהם יימשך הדיון בשאלה זו.

שאר המאמרים ערוכים לפי החטיבות האלה: המסורה וראשית הדקדוק; הדקדוק הקראי; הדקדוק בספרד, בפרובנס ובאשכנז; הדקדוק מבית מדרשם של ההבראיסטים הנוצרים. לא כל החטיבות שוות בהיקפן ולא כל המאמרים נושאים אופי אחד. יש בעלי אופי תיאורי ויש בעלי אופי תאורטי. ובפירוט: מאמרו של " עופר דן בויקת הדקדוק למסורה. מאמריהם של ג' כ'אן ושל כותב שורות אלה עוסקים בדקדוק הקראי במאה העשירית והאחת עשרה, הראשון עוסק בחכמת הלשון של אבן נוח, והשני - בתיאור מבני של חלק ג מהחיבור "אלכתאב אלמשתמל" למדקדק הקראי אבו אלפרג' הרון. א' אלדר דן במאמרו בתוספות שנספחו ל"כתאב אלחנקהיט", חיבורו השלישי של ר' יהודה חיוג', ומוכיח שלא יצאו מתחת ידו של חיוג' ואף הוא מפרסם את המקור הערבי לתוספות אלה. מאמרו של ד' בקר עוסק בויקתו של "כתאב אלמואזנה" לר' יצחק בן ברוך למדקדקים ערביים. מאמרו של ר"ש שטיינר עוסק בשאלת משך התנועות בעברית: תיאורים ותאוריות מהירונימוס עד ריה"ל לאור הפולמוס הדתי. מאמריהם של א' סאנז-בדייוס, ק' דל ואייה ומ' זיסלין דנים בהיבטים שונים של מורשתו הדקדוקית של ר' אברהם אבן עזרא. מאמרה של ש' יפת עוסק בתורת הלשון של רשב"ם. מאמרו של ס' אסלנוב דן בחקר הפונולוגיה של רד"ק, האפודי ודבלמש על רקע הדקדוק הלטיני מבית מדרשם של דונאטוס ופריסקיאנוס. מאמרה של ס' קסלר-מסגיש דן בקליטתו של הדקדוק העברי בקרב ההבראיסטים הנוצריים בשלהי ימי הביניים ובתקופת הרנסנס.

הכרך הזה צמח בעיקר מן התורה שנלמדה, שנידונה ושנתגבשה במכון ללימודים מתקדמים של האוניברסיטה העברית באותה שנה. אני חוזר ומביע כאן את תודתי ותודת חברי הקבוצה למכון ללימודים מתקדמים ולפרופ' דוד שולמן שעמד בראשו באותה תקופה, ולכל צוות העובדים של המכון שסייעו בידי מנהל הקבוצה ובידי עמיתיה ואורחיה לקיים שנת לימודים פורייה ומרתקת.

עיקר המימון להפקת הכרך בא מן המכון למדעי היהדות. המערכת מבקשת להודות בזה לראש המכון, פרופ' יום-טוב עסיס, למזכירת המכון היוצאת, גב' אילנה מאוטנר, למזכירה הנכנסת, גב' עירית מגורה-הלוי וכן לרכזת המחקרים, גב' אהובה כהן, על הטיפול השוטף בתפעול הצרכים החומריים של ההפקה. חלק מההוצאות מומנו מסיוע שקיבלנו ממרכז בן-יהודה לחקר תולדות הלשון העברית. תודתנו למרכז ולעומד בראשו, פרופ' משה בר-אשר, על התמיכה הנדיבה. ברכות גם לגב' לני קרויזר, עורכת הלשון בתקופת העבודה הראשונה על כרך זה, ולמחליפתה, גב' חוה הופמן, שהמשיכה את העבודה ובירכה על המוגמר. ואחרונים חביבים, מר ציון בושריה, מנהל יחידת המחשוב וההוצאה לאור של האקדמיה ללשון העברית ועובדות היחידה, הגב' ליזה מוהר והגב' אורית ספרברג, שהעמידה את הסדר והביאה את הספר לדפוס. יבואו כולם על הברכה.

א"מ

ירושלים, כסלו ה'תשס"א

תוכן העניינים

ז		פתח דבר
1	לקורות חייו של פרופ' דוד טנא ז"ל	אהרן ממן
3	קורות חיי מ'22 ביוני 1941 עד ל'26 באוגוסט 1944	דוד טנא
15	רשימת פרסומים (חלקית) של דוד טנא ז"ל	א"מ
	המחקר בחכמת הלשון ובספרותה בחצי היובל האחרון	דוד טנא
19	(הנושאים העיקריים העומדים על הפרק)	
39	כיצד מהדירין חיבורים קדומים בחכמת הלשון?	דוד טנא
45	כיצד מהדירין טקסטים קדומים בחכמת הלשון?	אהרן דותן
	הערות מסורה בענייני דקדוק בכתב-יד לנינגרד	יוסף עופר
49	עם תרגום רס"ג (ל ^ס)	
77	תורת הצורות בספר הדקדוק ליוסף בן נוח הקראי	ג'פרי כ'אן
	האל"ף-בי"ת כמסגרת מנימוטכנית להרצאה הדקדוקית:	אהרן ממן
95	מבוא לחלק ג של "אלמשתמל" לאבו אלפרג' הרון	
	המקור הערבי של התוספות ל"כתאב אלחנקיט"	אילן אלדר
141	(=ספר הנקוד) ליהודה חיוג'	
	המקורות הערביים להשוואות של יצחק בן ברון בין	דן בקר
183	הדקדוק העברי לדקדוק הערבי	
	משך התנועות בעברית: תיאורים ותאוריות מהירונימוס	ראובן ש' שטיינר
203	עד ריה"ל לאור הפולמוס הדתי	
229	על כמה עמדות דקדוקיות של אברהם אבן עזרא	אנחל סאנז-ברייס
253	לבעיית חיבורי הדקדוק של ר' אברהם אבן עזרא	קרלוס דל ואייה
	נוסח קראי להקדמה ל"ספר מאזנים" לר' אברהם	מאיר זיסלין
283	אבן עזרא (פירקוביץ AH, עברית 456/1)	
289	רב'לשוניות: הלכה ומעשה בפירושי רשב"ם למקרא	שרה יפת
	בין המדקדים הלטינים (דונטוס ופריסקיאנוס)	סיריל אסלנוב
303	לבין רד"ק, האפודי ודי בלמש, לעניין הדיון הפונטי	
	מורשת הקמחיים בספרי הדקדוק העברי של סנקטס	סופי קסלר-מסגיש
325	פגנינוס	
IX		תקצירים באנגלית